

OSMANLI'DA MİLLİYETÇİLİK FİKRİNİN YATGINLAŞMASI

PROF.DR.
MUHAMMED SARI

Osmanlı Devleti'nden Türkiye Cumhuriyeti'ne geçişte Tanzimat'la birlikte başlayan ve günümüze kadar süregelen fikir akımlarının büyük önemi vardır. Bu fikir akımlarından biri de Türkçülük akımıdır. Fakat bu akımın bir diğer özelliği de etki alanının dışardan olmasıdır. Yani, bu fikri getirenler veya Osmanlı'da kurtuluş çaresi olarak yaymaya çalışanlar Osmanlı Devleti sınırları dışındaki Türklerdir. Bunların içerisinde de özellikle Rusya'daki Türkler dikkat çeker.

Rusya Türkleri arasındaki ilk uyanış hareketinin merkezi Kazan'dır. Kazan Türkleri arasındaki bu uyanışın esasları Abdünnasir Kursavi (1771-1812), Şehabettin Mercani (1818-1889), Hüseyin Feyizhani (1828-1866) ve Kayyum Nasırî (1824-1902) tarafından 19. yy.'ın ortalarında atılmıştır. Çar'ın, Rusya'daki Müslümanların bütün yayın organlarını etkisiz kılan ve kamuoyunun oluşmasını engelleyen 1907-1908 baskısı neticesinde Kırımli, Tatar, Azerî aydınlardan oluşan bir grup Türkiye'ye gelmişti. Jön Türk Hükümeti de kendilerini oldukça iyi bir biçimde karşılamıştır. Göçmen örgütleri kurulmuş, onlar tarafında çıkarılan gazete ve dergilerin sayısı hızla artmıştı. Bunların büyük bir bölümü doğrudan ya da dolaylı olarak Türk millî hareketini desteklemiştir. Türkiye'ye göç etmek mecburiyetinde kalan Türk aydınlarının başında Yusuf Akçura, Ahmet Ağaoğlu ve Ali Bey Hüseyinzade gelmektedir.

Bu dönemde henüz 27 yaşında olan, daha sonraki hayatıyla ve mücadelesiyle Azerbaycan Cumhuriyeti tarihine imzasını atan Mehmet Emin Resulzade de Türkiye'ye gelmiştir. Bunun yanı sıra Rusya'daki Türk kökenli aydınların eserleri ve bu eserlerin verdiği mesajlar, dile dayanan kültürel bir birlik çağırısı açtı. Ayrıca, Türk Birliği düşüncesini gelişmesinde en büyük fikir payı bir Türk fikir adamına ait olmuştur. Bu isim şüphesiz Gaspıralı İsmail Bey'dir. Onun "*dilde, fikirde, iş de birlik şiarı*" hem Osmanlı Türkiye'sinde hem de Osmanlı Devleti haricinde yaşayan Türkler arasında büyük bir alaka uyandırmıştır. Millete hizmet etmek istiyorsan, elinden gelen işle başla diyen Gaspıralı İsmail Bey'in fikirlerini üç esas maddede toplamak mümkündür:

- 1- *Batı'nın yeni ve faydalı fikirlerini öğrenip Müslüman dünyasına yaymak.*
- 2- *Maarifi yeni usule göre ıslah etmek.*
- 3- *Osmanlı Türkçesini bütün dünyanın anlayacağı müşterek bir edebî dil haline getirmek.*

Gaspıralı İsmail Bey'in Türkçe'nin bütün Türk dünyasını kullanabileceği lisan haline gelebilmesi için verdiği bu sessiz ve asil mücadele son derece başarılı olmuştur. Bununla ilgili olarak Ebuzziyazade diyordu ki: "*Tercüman'ın bir tek numarasını okuyan bir Türk bu suretle Türk dünyasının her tarafına*

gidiyor, her tarafın dertlerini, hayırlı millî teşebbüslerini öğreniyor ve binnetice bütün Türklük hakkındaki bilgisi ve imanı kuvvetleniyor.”

Gaspıralı, Türklerin bir bütün olduğuna inanıyordu. Onlara Tatar, Azerî, Başkurt, Özbek gibi isimler verilmesinin doğru olmadığını biliyor ve bütün bu isimlerin sadece bölmek, parçalamak ve dağıtmak amacıyla verildiğini savunuyordu. Gaspıralı, İstanbul’a yaptığı seyahat esnasında, gayri Müslimlerin iş sahasında hâkim olduklarını, Müslümanların ise fakirlik içerisinde bulunduklarına şahit olmuştur.

Türk milliyetçiliğinin gelişmesi ve Türk tarihinin araştırılıp öğrenilmesi bakımından önem taşıyan bir diğer kişi de Zeki Velidi Togan’dır. Zeki Velidi Togan’ın yazmış olduğu *“Türk ve Tatar Tarihi”* adlı kitap, İsmail Gaspıralı başta olmak üzere Yusuf Akçura, Ömer Seyfettin, Ağaoğlu Ahmet gibi Türk mütefekkirleri üzerinde büyük tesirleri olmuştur. Hatta Yusuf Akçura, bu eser hakkında *“Bu eser şimdiye kadar Türk tarihine ait yazılan eserlerin en umumisi ve en mükemmelidir.”* diye bahsetmiştir. Türkçülüğün yayılması sürecinin en başarılı şahsiyetlerinden biri de şüphesiz Yusuf Akçura’dır. O, bilimsel çalışmalarının yayında ülkeye Gaspıralı’nın da yokluğundan muzdarip olduğu Türk cemiyetlerini kazandırmıştır. Bu cemiyetlerin ilki ise Türk Derneği adını taşır.

Yusuf Akçura 1908’de İstanbul’a geldikten sonra mektep hayatından hatırladığı

Necip Asım ile Veled Çelebi’yi ziyaret ederek sırf kültür işleriyle uğraşan siyaset dışı bir Türk cemiyeti kurulmasını ve bu yolda rehber olmalarını teklif eder. Bu suretle başlayan teşebbüs üzerine 14 kişi Mülkiye Mektebi Müdürü Celâl Bey’in odasında toplanarak Türk Derneği adında bir cemiyet kurmaya karar verirler. Veliahd Yusuf İzzettin, derneğin fahri reisi olur. Yine *“Türklerin birbirleriyle tanışmaları için Türk Dünyası’nın her tarafında olup geçen ve hassaten kardeşler arasında sevinç veya kederi mucip olacak olan vakıaların”* kaleme alınacağı bir de dergi çıkartılır. Türk Yurdu Dergisi.

Çok milletli ve çok kültürlü Osmanlı ikliminde bir tepki biçimde ortaya çıkan milliyetçilik mefkûresinin bilinçlendirilmesi; bu alanda başrolü oynayan Türk Ocağı ile gerçekleşmiştir. Bunun yanında, Resulzade’nin siyasi Türkçülüğünün oluşmasında şüphesiz en önemli kurum Türk Ocağı olmuştur. Bu noktada, Türkçülüğün kültürel bir akımdan siyasal bir akıma dönüşmesi süreci ve sistematik açıklaması ilk kez 1904 yılında Yusuf Akçura tarafından yapılan Pan-Türkçü bir görüşün yayılmasıyla aynı zamanda başladı. Akçura’nın yanı sıra 1908’de II. Meşrutiyet’in ilanından sonra Türkiye’ye dönen Ağaoğlu Ahmet de; Türkçü derneklerin kuruluşunda görev almış ve Türk Yurdu’nun daimi yazarları arasına katılmıştır.

Ağaoğlu, Türk tarihini anlamak için Osmanlı’dan da öteye geçilmesini tavsiye eder ki: *“Osmanlı tarihini anlamak ve binâenaleyh sevmek için, zira anlamaksızın hiçbir şey sevilmez, mutlaka Selçuk Türklerini öğrenmek*

ve anlamak, onları öğretmek ve anlatmak için umum Türklerin, mazilerini, teşkilât-ı kademelerini, ahlak ve seciyelerini bilmek lazımdır.” Bir milletin tarihi bütündür. Onu ayırtırmak, beğenmemek ya da sırf ideolojik kaygılarla yanlış aksettirmek büyük bir mesuliyettir.

Türkiye’de 1911-1918 yılları arasında Ziya Gökalp tarafından sistemleştirilen “Türkleşmek, İslamlaşmak, Muasırlaşmak” prensiplerini ilk ortaya atan, yazılarını müdafaa eden Hüseyinzâde Ali Bey de milliyetçilik fikrinin yaygınlaşmasında etkisi olanlardandır. Türk aydınları üzerinde büyük tesirler bırakan Hüseyinzâde Ali, tekrar Türkiye’ye dönüşünde İttihat Terakki ve diğer milliyetçi cemiyetlerde önemli roller oynayacaktır. Türkçülüğü o günlerde anlaşılan en geniş manası için yani, Turancılık olarak düşünüen Hüseyinzâde Ali’nin Ziya Gökalp’teki Türkçülük fikrinin uyanmasında tesiri büyüktür.

Özetle Rusya’dan Türkiye’ye gelmiş olan pek çok isim, burada Ziya Gökalp başta olmak üzere pek çok aydını etkileyerek bundan sonraki sürecin oluşumuna dolaylı da olsa katkıları olmuştur. İttihat Terakki ile hızlanan bu süreç Cumhuriyet döneminde 1930’lu yıllara devam etmiş, 1940’lı yıllarda ise ibre tersine dönmüş, bu defa milliyetçi fikirler yargılanır hale gelmiştir.

Araı Massamı, (Çeviren: Tansel Demirel), *Jön Türk Dönemi Türk Milliyetçiliği*, İstanbul 1994.

Bayat, Ali Haydar, *Hüseyinzâde Ali Bey*, Ankara 1998

Bayraktutan, Yusuf, *Türk Fikir Tarihinde Modernleşme Milliyetçilik ve Türk Ocakları (1912-1931)*, Ankara 1996

Ekinci, Yusuf, *Gaspıralı İsmail*, Ankara 1997.

Ercilasun, Ahmet Bican, “İsmail Gaspıralı’nın Fikirleri”, *Gaspıralı İsmail ve Ortak Türkçe*, (Yay.Haz. Ertuğrul Yaman), Ankara 2002.

Georgeon François, (Çeviren: Alev Er), *Türk Milliyetçiliğinin Kökenleri Yusuf Akçura (1876-1935)*, İstanbul 1999.

İnan Abdülkadir – Dickson, Martin, “Prof. Dr. Zeki Velidi Togan’ın İlmî Faaliyetlerine Dair”, 3 Mayıs 1944 50. Yıl Türkçülük Armağanı, İzmir 1994.

Özdoğan Günay Göksu, (Çeviren: İsmail Kaplan), *Turan’dan Bozkurt’a Tek Parti Döneminde Türkçülük (1931-1946)*, İstanbul 2001.

Sarıay, Yusuf, *Türk Milliyetçiliğinin Tarihi Gelişimi ve Türk Ocakları (1912-1931)*, İstanbul 1994.

Seydahmet, Cafer, (Yay.Haz. Ramazan Bakkal), *Gaspıralı İsmail Bey*, İstanbul 1996.

Şimşir, Sebahattin, “Mehmet Emin Resulzade’nin Türkçülük Hakkındaki Görüşleri”, 3 Mayıs 1944 50. Yıl Türkçülük Armağanı, İzmir 1994.

Temir, Ahmet, *Yusuf Akçura*, Ankara 1997.